

הוועד המנהל של החברה לחקירת ארץ־ישראל ועתיקותיה מתאבל על פטירתו של משה שובה ז"ל (1889—1956), חבר פעיל בוועד המנהל ובמועצת המערכת של פרסומי החברה "ידיעות" ו"חוברות מחקר לישראל". לשובה הוקדש הכרך הראשון של הקובץ "ארץ־ישראל" במלאות לו שישים שנה. היה ראש החוג ללימודים קלאסיים באוניברסיטה העברית ושימש בה רקטור בשנים 1950—1952.

להערכת אישיותו של המנוח מביאים אנו כאן מדבריו של תלמידו, ד"ר א. פוקס, שנאמרו באזכרה ביום השלושים לפטירתו, בט' חשוון תשי"ז.

...שובה למד באוניברסיטאות האלה וברלין בתקופת הזוהר של הפילולוגיה הקלאסית בגרמניה וקנה השכלה פילולוגית מושלמת. עם מוריו נמנו מגדולי המקצוע גורדן, דילס, רוברט ואחרים, אך במיוחד נמשך אחר ויליאמוביץ־מלנדורף, המזהיר שבהלניסטים של הדור. זיקתו של שובה לתרבות הקלאסית רגשית היתה לא פחות משכלית ומקורה באהבת היופי של עולם זה.

בפתח פעולתו המדעית של שובה עומד החיבור *Analecta Libaniana* (1918). מחקר זה, העוסק ביצירתו של הנואם ליבאניוס, איש אנטיוכיה שבסוריה, הוא ציון לדרך המדעית של שובה בימים הבאים — המזרח המיוון עומד כבר כאן במרכז. שובה המשיך בחקר ליבאניוס גם בשנים הראשונות לשבתו בארץ. שבהן פירסם שני מאמרים מקיפים: "מכתבי ליבאניוס אל הנשיא בארץ־ישראל" ו"דוקומנט חדש לתולדות היהודים במאה הרביעית לסה"נ". בעבודות אלה יש משום התקרבות למה שעתיד היה להיות תחומי המיוחד במחקר. עיקר התעניינותו כאן אינו הנואם מאנטיוכיה, כי אם העדויות על יהודי ארץ ישראל. שנת 1928 היתה השנה הקובעת בעבודתו המדעית של שובה. בה פרסם מאמר קטן בשם "לכתובת היוונית של בית־אלפא". מאז ועד סוף ימיו היה שובה בראש וראשונה אפיגראף של א"י. אמנם גם אחרי שפנה לחקר הכתובות פרסם שורה ארוכה של מאמרים, בקורות והערות בשטחים שונים, — אולם מאז ואילך נקודת המוקד של עבודתו היא האפיגראפיה. ומותר לומר, שחיייו היו קודש לחקר הכתובות היווניות והרומיות של ארץ־ישראל. עד מהרה היה שובה לדמות מרכזית בענף־מחקר זה בעולם המדעי. *Moshe Schwabe Hierosolymitanus Provinciam Palaestinam sibi suscepit* כונה ב־*Supplementum Epigraphicum Graecum*. וכך נקבעה ה"פרובינציה פלשתינה", כלשון אותו מאמר, לנחלתו של "משה שובה איש ירושלים".

שובה ראה את תפקידו הראשון במלאכת הפענוח של הכתובת הבודדת, קביעת הטכסט שלה ופירושה המקיף והיסודי, הלשוני והענייני כאחד. בין מאות הכתובות, שפענחו ופורשו לראשונה על ידיו, היו אחדות בחינת מרגליות בתכנן ובצורתן

הלשונית, כגון אותו שיר יווני, שגילה בבית-שערים, או כאותה אפיגראמה הומירית מגופנה. רבות מן הכתובות היו צנועות יותר בתכנן ובצורתן: כתובות-קבר וכתובות מחיי יום-יום. באותה הקפדה ואהבה, שבה עסק שובה ב"מרגליותיו", טיפל גם בכתובת האפורה, "הלא-סנססציונית". הוא ידע יפה, שערכה של העדות האפיגראפית ערך קומולטיווי הוא. וכל מי שקרא את מאמרו "לתולדות טבריה" יודע גם יודע מהי חשיבותה של מלאכת הצירוף של החומר האפיגראפי.

המחקר על כתובות טבריה היה אחד מסיכומי הביניים של שובה. סיכום מקיף אחר — ספר כתובות בית שערים — שבו קיפל פרי מחקר של שנים רבות, יראה אור בקרוב.

הוא לא זכה להשלים מפעל מדעי גדול. לפני שנים הגה את רעיון ה"Corpus Inscriptionum Palaestiniensium", הוא אוסף הכתובות היווניות והרריות מיות מארץ-ישראל, למן ראשית ההתייגונות ועד לכיבוש הערבי. כינוסו של החומר זה הושלם על ידי שובה ועוזריו, אך הוא עובד רק בחלקו.

הלשון היוונית, שהיתה בידי שובה החוקר מכשיר משוכלל, היתה לשובה המורה בחינת מטרה לעצמה. והרצזה להבין את שובה המורה חייב לתת את דעתו על עניין זה של "שובה והיוונית".

שובה שלט שליטה מפליאה בלשון היוונית. ואין כוונתי לכך בלבד, שידע כל מה שיש לדעת על היוונית כשפה מתה; עדיין מצויים אנשים — בעיקר בארצות אירופה המערבית — היודעים את היוונית על בוריה, ואין בכך משום פליאה מיוחדת; ואולם היוונית היתה לו לא רק מקצוע הנקנה מתוך למידה. זיקתו ללשון זו היתה מיוחדת במינה. "כאשר התחלתי ללמוד יוונית כתלמיד בגימנסיה" — סיפר לי פעם — "היתה לי הרגשה מוזרה, שדברים אלה ידעתי פעם וכאילו שכחתי. ולא הבינתי את פשר הדבר עד אשר באתי לקראו ב"מינון" לאפלטון. ואז ידעתי — אנמנסיס היתה זו, למוד מתוך היזכרות". זיקה נפשית פנימית זו ליוונית מסבירה את שליטתו המפליאה בכל נבכי השפה וחיותה של היוונית בנשמתו. ושוב: בזיקה זו ללשון יוון ולספרות, שנכתבה בה, טמון אחד הסודות של הצלחתו הבלתי רגילה כמורה ללשון יוון וספרותה.

הסוד האחר היתה אהבת-הבריות. שובה היה Phil-anthropos במובנה היווני המקורי של המלה. הוא אהב בני-אדם, ובעיקר בני-אדם צעירים. עמוקה היתה התעניינותו בעצם הזולת. הוא רצה לדעת את הכל על כל אחד ואחד מתלמידיו. הדריכם לא רק בתחום השתלמותם, אלא גם בשטחים אחרים. עזר ותמך בהם — כשלימינו עומדת יהודית שובה וז"ל.

שובה פיתח שיטה חדשה של הוראת יוונית למבוגרים. בכוחה של שיטה זו היה מביא את תלמידיו לידי קריאה באפלטון עוד בשנה הראשונה ללימודיהם. ועם אלה ש"נדלקו" — כפי שהיה נוהג לומר — היה ממשיך בפרוסמינרים וסמינרים שלו והיה מביאם עד לפסגות הספרות היוונית — ספסו, איסכילוס, סופוקלס. מי שעבר אתו את הדרך הארוכה הזאת וגמר את חוק למודיו — המשיך ללמוד מפי שובה

בסמינר הפרטי שלו. לא רבים הגיעו ל־privatissimum זה; שהרי עם כל היותו נוח, טוב לב ומסביר פנים, היה מורה קפדן, ואף מחמיר. ה־Takribeia, היא "הדייקנות השיטתית", היתה לו אידיאל ראשון במעלה בהוראתו. ומדרישתו ל"דייקנות שיטתית" זו לא זו כמלוא הנימה.

הסתלקותו של שובה מציינת סיום תקופה בחיי החוג ליוונית באוניברסיטה שכן בזכות אישיותו נקשרו קשרי־חיים בינו לבין תלמידיו ובין התלמידים לבין עצמם...

עם פטירתו של שובה אבד לחברה לחקירת ארץ־ישראל ועתיקותיה אחד מחבריה הנאמנים והפעילים ביותר, אישיות מרכזית בכל מפעליה, בחפירותיה הארכי־אולוגיות, בפרסומיה ובכינוסיה לידיעת הארץ.

יעקב פינקרפלד ז"ל

ביום י"ח בתשרי תשי"ז (23 ספטמבר 1956), שעות מועטות לאחר הרצאתו בכינוס החברה לחקירת ארץ־ישראל ועתיקותיה על הנושא "בתי הכנסת בעיר העתיקה של ירושלים", נפל יעקב פינקרפלד קרבן בהתקפת־הדמים של הליגיונרים הירדנים על משתתפי הכינוס בסיוור שנערך ברמת רחל.

עשירי־תוכן היו חייו של יעקב פינקרפלד, הארדיכל, הארכיאולוג וחוקר האמנות היהודית. כאן נעמוד רק על אותו שטח, שהיה מיוחד לו, ורק לו, ושראה בו את ייעודו בחיים: מחקר בתי־הכנסת ובתי־העלמין היהודיים. הוא חלם על כתיבת ספר, שיוקדש ל"תולדות הארדיכלות של בתי־הכנסת בכל ארצות פזוריהם של היהודים", וראה חובה קדושה לעצמו להפוך חלום זה למציאות.

שנים על שנים — כמעט כל ימיו — ליקט פינקרפלד את החומר ואת הלבנים לבניין ההיסטוריה של בתי־הכנסת. היתה לו התחושה החריפה, שיש למחר ולהציל בעוד מועד כל מה שניתן להציל בתחום זה. הוא מדד את בתי־הכנסת ובתי־העלמין בירושלים העתיקה, בפולניה, באיטליה, בדרום־תימן, באפריקה הצפונית, ואף רשם פרטים עליהם. ואכן, רבים מהבניינים, שהוא שחזר את תכנון־יהם, או שצולמו בידיו, נחרבו בשנים האחרונות ולא נשאר שריד מהם.

מהחומר שכינס הקים פינקרפלד שני אולמות, מהמסד ועד הטפחות, בבית הנכות של האומה. אלה הנם שני ספריו: על בתי הכנסיות בארץ ישראל (ירושלים תש"ו); בתי־כנסת באיטליה (ירושלים תשי"ד), שהם כיום נכסי־צאן־ברזל בתולדות הארדיכלות היהודית. בשנתו האחרונה הספיק פינקרפלד לעבד ולפרסם חלק מהחומר הרב על בתי־כנסת ובתי־עלמין באפריקה הצפונית, שהביא עמו ממסעו

באיזור נרחב זה, שנתייחד לו מדור נכבד בחיי האומה במשך תקופה ארוכה. אנו מקווים, שתימצא דרך להוצאתו לאור של שאר החומר בצורה מתאימה.

בעזבונו המדעי של יעקב פינקרפלד נמצאים תיקים רבים של תעודות על בתי־כנסת באירופה וכן תכניות וצילומים של בניינים, שבינתיים נמחו מעל פני האדמה. מן הראוי הוא, שאוצרות אלה וכן החומר העשיר של בתי־הכנסת באירופה, המפוזר עתה בארכיונים ובמחסנים שונים, ירוכזו במקום אחד לשימוש המדעי של החוקרים. אף הקהל הרחב ימצא עניין רב באספים אלה.

יעקב פינקרפלד לא יצא ידי חובתו בריכוז החומר ובהצגתו בפני הציבור בלבד, אלא חתר גם לחשיפת ההשפעות, שהטביעו את חותמן על התפתחות התכניות של בתי־הכנסת וצביוןן ולגילוי חוט השני, העובר ממבני הפולחן שלנו בימי התנאים והאמוראים ועד לבניינים, שהוקמו באירופה ובאפריקה לפני דורות אחדים. במרוצת־השנים נתגבשה במוחו ההכרה, שביסודם של כל המבנים האלה טבוע רעיון יהודי מקורי.

וללא נותק פתיל חייו ללא עת ודאי היה מזכה אותנו במחקר מעמיק, שהיה בו כדי להבהיר את תכנית־היסוד של בית־הכנסת היהודי.

ח. ז. ה.

ד"ר יעקב לונץ ז"ל

בכ"א בשבט תשי"ז הלך לעולמו ד"ר יעקב צבי לונץ, בנו בכורו של חוקר הארץ רבי אברהם משה לונץ ז"ל.

נמנה עם השרידים האחרונים של בני ירושלים מהמאה שעברה. כאן למד תורה, יחד עם ידידו מר ישעיהו פרס ז"ל, מפי רבי חיים פרס, אחד המשכילים הראשונים של הדור שעבר. בשנת 1892 נסע לפריז לשם השתלמות בבית־המדרש לרבנים. עם סיום לימודיו במוסד זה החליט להתמחות ברפואה. לאחר קבלת התואר ד"ר לרפואה שימש כרופא בפריז עד שנת 1938, שבה חזר לארץ־ישראל. ביתו בפריז היה אכסניה לבני־הארץ, שנודמנו לצרפת, ובמיוחד לאמנים וסופרים יהודים, שסעדו והדריכם באהבה ובמסירות ללא גבול.

בשובו לירושלים לא עסק עוד ברפואה כמקור פרנסה. בעיקר שקד על תולדות חקירתה של ארץ־ישראל במאה האחרונה וריכוז חומר רב של תעודות — ואף העלה על הכתב עדויות שגבה מפי חוקרים ותיקים בירושלים — על אותה תקופה. היה חבר נאמן ופעיל בחברה לחקירת ארץ־ישראל ועתיקותיה.

ראלף מרקום ז"ל

נולד בסן-פרנסיסקו ב־1900. השתלם באוניברסיטות הרווארד וקולומביה. ב־1927 הוכתר בתואר "דוקטור לפילוסופיה" על עבודת מחקר על "הדינים שבספרים החיצוניים". בשנים 1927–1943 שימש כמרצה לשפות שמיות באוניברסיטת קולומביה בניו-יורק. בשנת 1943 נתמנה כפרופסור-חבר באוניברסיטת שיקאגו. משנת 1950 עד יום פטירתו שימש בה כפרופסור מן המניין. היה חבר המערכת של הרבעונים המדעיים, *Review of Religion*, *Journal of Biblical Literature*, בעיקר התרכז בחקר תולדותיה של הספרות היהודית-ההלניסטית. המשיך בתרגום כתבי יוסף בן־מתתיהו, שהתחיל בו תקרי (Thackeray), והצליח להשלים את תרגום "קדמוניות היהודים" זמן קצר לפני מותו. כן עסק בחיבור מלון לכתבי יוסף (1943) ובתרגום כתבי פילון האלכסנדרוני (1953) וטכסטים הלניסטיים דתיים (1947). ידיעותיו הרבות בספרות היוונית היו משולבות בידיעה רבה במקורות היהדות. לאחרונה פנה לחקר המגילות הגנוזות, ובהבדל מחברים רבים במקצוע היה בקי גם בספרות המדעית העברית המתפרסמת בימינו. פרופ' מרקוס הצטיין לא רק ברמתו המדעית אלא גם בנעם הליכותיו ובקשריו הלבביים עם חכמי ישראל בארץ. מותו בגיל צעיר ביחס הוא אבידה גדולה למדע היהדות, ובמיוחד לחקר תקופת הבית השני, ולא ננקל תמצא תמורה לו.

מ. א.

יעקב עורי ז"ל

נולד ברוסיה ב־1899. עלה עם משפחתו לארץ ישראל בהיותו ילד וכאן גמר את הגימנסיה "הרצליה" בתל־אביב. ב־1920 הצטרף לחבר העובדים של מחלקת העתיקות של ממשלת המנדט, שאורגנה על־ידי הפרופ' י. גארסטאנג ופ.ל.א. גאי. תחילה שימש עורי כסגן־מפקח באיזור הגליל. בשנת 1929 הועלה לדרגת מפקח באזור, בתל אפק (ראש העין) ליד תל ג'רישה וליד אל־ג'יסר ופרסם דינים וחשבונות העתיקות של מדינת ישראל. בתקופת כהונתו ערך הפירות בד'הראט אל המרייה, באיזור, בתל אפק (ראש העין) ליד תל ג'רישה וליד אל־ג'יסר ופרסם דינים וחשבונות על תוצאות הפירותיו, בעיקר על קברים מתקופת הברונזה. הוא גילה את בית־הקברות הכלקוליתי בבני־ברק ואת הקבר הרומאי המצויר ליד אשקלון. כל סקירותיו על החפירות הופיעו ברבעון של מחלקת העתיקות המנדטורית. המנוח הצטיין כל ימיו במסירותו לעבודתו ובחוש אחריות למופת, כפקיד וכחוקר.

מ. א.

מרדכי נרקיס ז"ל

מ. נרקיס נולד בשנת 1899 בסקאלה שבגאליציה. קיבל חינוך מסרתי ורכש ידיעה יסודית בספרותנו העתיקה. בעודו צעיר החל להתעניין בחיי האמנות ופרסם כמה מאמרים בשדה זה. עלה לארץ־ישראל ב־1920 וכאן השתלם בבית־הספר "בצלאל". בגמר לימודיו הצטרף לחבר העובדים של בית־הנכות הלאומי "בצלאל" ועם פטירתו של פרופ' ב. שץ קיבל לידי את הנהלת בית־הנכות, שכהן בו עד יום פטירתו. בכל שנות כהונתו נאבק נרקיס קשה להבטחת קיומו של מוסד זה, שסבל מחוסר אמצעים ומחוסר מקום מתאים לאספיו, אך במרוצת־הזמן הצליח להתגבר על רוב הקשיים האלה. לרוע המזל, לא זכה לראות על תלו את בית־הנכות החדש, שבתכנונו עסק עד יומו האחרון. בזכות מרצו ומסירותו ללא סייג לתפקידו הצליח במשך זמן לא רב ביחס לאגור אספים עשירים מאוד, שברובם לא הוצגו לראווה עד היום. נוסף על פעולתו המנהלתית עסק המנוח בעבודה חינוכית רבת־היקף להפצת ידיעת האמנות בקרב הקהל הרחב, ובמיוחד בקרב הנוער. הוא אירגן בירושלים שנה שנה תערוכות רבות, שהפכו את בית־הנכות "בצלאל" למרכז החיים האמנותיים בעיר זו, וכן תערוכות נודדות, שהעבירו את דבר האמנות מבית ספר אחד למשנהו. נרקיס התמחה בתחומי מדע שונים. היה חוקר מטבעות דגול ופרסם שני כרכים של חיבור מקיף על "מטבעות ארץ־ישראל" (תרצ"ו, תרצ"ט) ומאמרים רבים (בכללם שלושה ב"ידיעות החברה לחקירת ארץ־ישראל ועתיקותיה, ואחד בקובץ "ארץ ישראל" ב'). כן חיבר ספר על "מנורת החנוכה" (ת"ש) ו"מלון למונחי גראפיקה" (תרצ"ז), המדגים את כשרונותיו כבלשן. הקדיש תשומת־לב לחקר הדפוס היהודי מבחינה אמנותית. בדרך כלל התעניין בשרידי האמנות היהודית מימי קדם עד לאמנות העממית של ימינו בכל התפוצות. במסעותיו באירופה ובאפריקה לאחר מלחמת העולם השנייה הספיק לאסוף ולהעביר לארץ אלפי חפצים המעידים על כל שלביה ותקופותיה של אמנות זו.

הוא היה חבר החברה לחקירת א"י ועתיקותיה מוזמן עלייתו וחבר מועצתה מיום הקמתו של מוסד זה. חבריו למקצוע יזכרו תמיד את יזמתו ותנופתו הבלתי רגילות, ואילו הציבור הרחב לא ישכח את אדיבותו ואת העזרה הרבה, שהיה מושיט ברצון ובעין יפה לכל דורש.

מ. א.